

Француски конзул у Скадру Ијасент Екар и његова прва посјета Црној Гори

Учвршћујући своје позиције у Француској, буржоазија је, преко обновљеног Царства са једним Наполеоном на челу, обновила истовремено, средином прошлог вијека, велике планове своје источне политике из доба Првог царства. Супротно некадашњем сукобу са Енглеском, она се тада нашла на истој позицији са њом у борби против Русије, чији су политички утицај и економска експанзија све више угрожавали на истоку интересе ове двије већ развијене капиталистичке земље. Сукоб ових интереса најзад је ријешен у тзв. Кримском рату (1854-1856). Припремајући се за овај сукоб, Француска и Енглеска поклониле су велику пажњу приликама на Балкану, тдје је био руски утицај скоро пресудан на хришћанско становништво и његову све интензивнију борбу за ослобођење од турског феудализма. Било је потребно сузбити тај утицај, смирити побуњеничке покрете и отклонити евентуалну могућност да се ратне операције пренесу на Балкан. Из тих разлога Француска је, остајући вјерна својој традиционалној туркофилској политици, развила своју широку пропаганду на Балкану и приступила озбиљном испитивању прилика на њему.

Још у јуну 1853 године француска влада послала је на Балкан са нарочитом мисијом, свог дипломату Проспера Буреа. Он је обишао Цариград, Јањину, Крф, Скадар, посјетио књаза Данила 13 јула 1853 на Цетињу, а одатле преко Котора и Трста дошао у Београд. Обављајући своју мисију, он је с пута подносио исцрпне извјештаје о приликама на Балкану. Посебно интересовање изазива његово мишљење о Црној Гори, о чему ћемо говорити другом приликом. Прије него што је Буре завршио своју мисију, Француска је одлуком од 23 јула 1853 отворила вицеконзулат у Скадру, који је доцније подигнут на степен конзулата. Дознавши за ово, Буре је у извјештају из Београда 24 августа препоручио да француски претставник у Скадру мора ступити у везу са Црном Гором како би могао изближе да прати односе између Цетиња, Петрограда и Беча. Буре није савјетовао пове-

ћавање Црне Горе, јер ће она увијек остати авангарда Русије, и закључио је да је боље да остане онаква каква је¹.

Отварање француског вицеконзулата у Скадру било је у ствари његово обнављање, јер је француски конзулат у Скадру постојао још у доба Наполеона I. За вицеконзула био је постављен Ијасент Екар, досадашњи француски конзул у Баији (Бразилија).

Екар је дошао у Скадар 20 октобра преко Цариграда, Крфа и Јањине, и отада развија веома живу политичку и дипломатску активност. Она се може пратити преко његових опширних извјештаја, које је скоро свакодневно слао свом министарству у Париз и преко разгранате кореспонденције са књазом Данилом и са другим лицима. Дата ситуација и интереси Француске упућивали су Екара да оствари ове циљеве: да среди прилике у Албанији, учврсти ауторитет турске власти, сузбије руски утицај, проучи могућност за евентуално искрцавање француских трупа у албанском приморју, отклони сукоб између Албаније и Црне Горе и придобије Црну Гору за Француску. Остварити ово значило је не само спровести француски политички утицај у овим крајевима него их обезбједити и као транзитну базу за своју трговину са истоком и проширити свој трговачки утицај у Скадру, који је већ тада претстављао јаки економски центар и који је углавном користила Аустрија. Борба за тржишта и пласирање производа које је све више давала млада европска индустрија, манифестовала се и овдје. Екар се показао као изразити експонент француског империјализма и француске туркофилске политике, иако је, како каже Маркс, „присуство Турака у Европи спречавало развој напретка Трачког Полуострва и Илирије.“² Он се такав показује већ од првог свог извјештаја који је послао из Скадра 27 октобра свом министарству у Париз. Из даљих неколико извјештаја јасно се види да он не схвата борбу Црногораца, већ их напада као рушиоце мира и предлаже да се против њих предузму строге мјере. Међутим, његово се гледиште мијења уколико долази у додир са стварношћу и уколико су инструкције из Париза и Цариграда говориле другачије. Он веома брзо успоставља кореспонденцију са књазом Данилом, интервенише у сређивању граничних сукоба, мијења своје раније мишљење и жели да посјети књаза на Цетињу. На поновљену молбу за посјету, министарству му одобрава одлазак. Екар је о обављеној посјети послао министарству опширан извјештај који ћемо овдје, због његове документарне вриједности, у цјелости превести. Извјештај гласи:

¹ Les Archives du Ministère des Affaires Étrangères à Paris. Mission de M-r Bourée, t. 318-a.

² Karl Marx, Oeuvres politiques, t. III: La question d'Orient, p. 10: Que deviendra la Turquie d'Europe, — l'article d'avril 1853. — Paris, 1929.

Rapport sur une excursion dans le Montenegro
 Vice-Consulat Scutari, le 15 avril 1855
 de Scutari
 Direction politique № 50

Господине Министре,

Одобрење да посјетим књаза Данила, који ми је Ваша Екселенција извољела дати, дошло ми је тек послѣје свадбених свечаности које су обављене 23 фебруара. Пошто су околности које су захтијевале да обавим ту посјету остале исте, то сам искористио Ваше одобрење.

Да бих избјегао било какав приговор од стране турских власти, а у исто вријеме да бих дознао шта оне о томе мисле, узео сам за изговор одлазак у Дубровник и изразио паши жељу да се вратим преко Црне Горе, ако ми кнез Данило не буде правио какве сметње. Умјесто да ма шта приговоре овој мојој намјери, ова су ме господа, а нарочито Тефик Ефендија, просто салетјела да је остварим. „Даје вам се прилика, рекао ми је Тефик Ефендија, да видите да ли се може преко Ријеке лако продријети до Цетиња, као што се говори, а истовремено да испитате намјере кнеза Данила и да сазнате да ли он заиста потстиче Брда на побуну.“

Пошто сам се дао дуго убјеђивати, ја сам најзад обећао да ћу свим силама настојавати да се вратим тим путем. Био сам, дакле, миран с те стране. Да не бих пробудио сумњу мог колеге аустриског конзула, који не би пропустио а да не поднесе дуг извјештај и да овом путу прида политички циљ, ја сам га замолио да о њему ништа не говори пошто пут обављам без одобрења моје владе. Пошто сам све те мјере предузео, ја сам отпутовао 25 марта Лојдовим бродом за Дубровник. У Дубровнику сам остао код једног мог пријатеља, жандармериског мајора, који ми је нудио позив за женидбу кнеза Данила.

Боравак овдје искористио сам за успостављање неких веза и да бих пронашао неког који би ме могао обавјештавати о свему што се дешава у Херцеговини и у овим крајевима према Црној Гори. Имао сам срећу да за тај посао нађем једног Италијана, пензионисаног официра, који је 1815 године био прешао из француске у аустриску службу.

Скоро потпуно католичко, становништво Дубровника сачувало је много симпатија према Французима и радује се успјеху њихова оружја у Кримском рату. То није случај са Которским округом, гдје сам стигао 3 априла. Овдје је читаво становништво православно, изузев три села уз саму обалу залива и неколико породица у Котору. Над њим је огroman утицај Русије, која је то постигла обасипајући даровима цркве и свештенике. Вијест о смрти цара Николе овдје је изазвала право запрепашћење и дјелова-

ла је на Грке⁸ овог дијела Далмације као права породична несрећа. Томе се не може чудити онај који је видио, као што сам ја видио, да у једној которској цркви гори кандило испред једне слике цара Николе, претвореног тако у светог Николу. Овдје су Нијемци омрзнуте; словенски дух доминира без бунтовничког става, али становништво скоро гласно изражава жељу за промјеном у нади да се оснује једно велико словенско царство. Панславизам се овдје нагло шири а ослобођење словенског народа је једна од оних опсејана које Русија распаљује пред њиховим очима. То је расположење тако добро познато да ми је речено, ако се будем вратио сувим, као што сам учинио, да нећу моћи преноћити у Херцеговном, који је потпуно насељен Грцима. (Међутим, тако није било). Тај словенски дух чини да Грци из Котора воле и помажу Црногорце који живе у слободи и које они гледају као колијевку будуће Словенске Краљевине.

У Котору сам остао код једне калуђерице, мајке Гертруде, свастике нашег бившег конзула Декарноа. Примили су ме као сународника. Прву сам посјету обавио окружном капетану. Кад је чуо моју жељу да се вратим у Скадар преко Црне Горе и Скадарског Језера, он је настојавао да ме од тога одврати износећи да су Црногорци страховито љути на западне силе, нарочито последице смрти цара Николе, и закључио да је у овом моменту опасно обавити тај пут. Не желећи да покажем да придајем том мом плану велики значај, а нарочито кад већ постоји опасност, ја сам се причинио као да сам се одрекао те своје намјере и да сам се одлучио да пођем преко Будве. Тада ме је он ангажовао, прије него што сам потпуно напустио своју намјеру, да писмено обавијестим књаза о мом доласку у Котор, молећи га за дозволу да прођем преко његове земље. Окружни капетан је несумњиво мислио да ја то нећу учинити или да ће моја молба бити одбијена. Одмах сам прихватио тај предлог. Написао сам пред њим писмо и дао му га с молбом да га упути. Писмо је гласило: „У пролазу кроз Котор част би ми била да посјетим Ваше Височанство и да се затим вратим у Скадар преко Језера. Ако В. В. нема ништа против, одмах бих дошао на Цетиње. Изволите примити итд.“

Господин Дојми, окружни капетан Котора, има 40 година. Изгледа веома хладан и веома лукав. Говори се да је лукав, да је врло спретан, да је у врло добрим односима са књазом, о коме ми је говорио много и врло повољно. Главна његова брига је Црна Гора. Он је преговарао приликом побуне у Херцеговини, и он треба да претставља Аустрију у преговорима за склапање мира између Турске и књаза Данила.

⁸ Екар, као и многи други страни писци тога доба, употребљава израз Грк, Словен, Илир умјесто Србин. Исто тако и грчка вјера мјесто православна. Ми смо сачували у овом преводу те изразе из оригинала. (Прим. пр.).

За вријеме овог кратког бављења у Котору посјетио сам команданта тврђаве, бившег ађутанта кнеза Кобурга, који је био изасланик, као аустриски комесар, са пуковником Коваљевским, код Омер-паше, за вријеме догађаја од 1852 г. и Лајнингенове мисије. Видио сам такође которског епископа, који мрзи Грке и језуите и који ми је само о њима говорио за читаво вријеме док смо били заједно. Обишао сам и прчког епископа са којим сам био у вези већ извјесно вријеме заштитијући Словене у Подгорици, које ми је био препоручио. Послије ове посјете долазили су ми други Словени. Тако сам имао прилике да видим његушког војводу, који је код мене дошао исте ноћи и дао ми корисних обавјештења.

Моје писмо пошло је 29 марта, а 31 марта ми је донио одговор књажев ађутант г. Бјеладиновић (у оригиналу погрешно стоји написано *Miladanivotich*), који ме је у име књаза замолио да дођем на Цетиње. Сјутрадан у 9 часова кренуо сам на пут у пратњи пет перјаника које ми је књаз био послао. У три часа био сам на Цетињу. Гдје сам се год задржавао успут, био сам, супротно ономе што ми је био рекао г. Дојми, веома lijепо приман. Уосталом, француски конзул био је много више познат у Црној Гори него што сам претпостављао. Један калуђер из манастира Дечана, коме сам био израдио дозволу код паше да подигне неки баштениски зид и кога сам заједно са осталим калуђерима био препоручио паши у Призрену за заштиту од турских насиља, налазио се на Цетињу и говорио је о мени.

Нијесам могао видјети књаза Данила истога дана, али ми је он послао свог ађутанта Вуковића да ми се стави на располагање. Г. Вуковић је Хрват, бивши аустриски официр из истог пука из којег је био и Омер-паша. Послије службе код Дон Карлоса у Шпанији, дошао је код бившег владике и придобио његово повјерење. Као књажев васпитач имао је над њим извјестан утицај. Он је организовао артиљерију и дао да се подигну неки шанчеви на најслабијим мјестима Црне Горе.

Сјутрадан ујутро књаз ме је примио. Дочекао ме је веома срдечно и претставио ме књазини. Сљедећег дана посјетио сам га још једном, а затим сам кренуо на пут у пратњи једног одреда перјаника који ме допратио до Ријеке, гдје сам нашао ручак спремљен по књажевом наређењу, и његову барку која ме је превезла до Лесендра одакле сам дошао у Скадар.

За три дана колико сам био на Цетињу имао сам прилике да често видим Ђорђа Петровића, књажева стрица, и многе главаре.

Сада ћу, Господине Министре, изложити Вашој Екселенцији своје мишљење које сам стекао о највиђенијим црногорским личностима; затим ћу Вам изложити разговор који сам водио с њима и најзад описати утисак са овог пута.

Данило је човјек малог раста, чије лице одаје интелигенцију. Воли цивилизован начин опхођења, много држи, нарочито отпако се оженио, до своје књажевске титуле и тражи да се ослобљава са Пресвијетло Височанство. Мислим да је веома сујетан, врло осјетљив на ласкања и нарочито да жели да се о њему говори. Замјерали су му да је био прије женидбе развратник, расипник и гњеван, али му се признаје, исто тако, да је енергичан и да много воли реформе. Захваљујући њему путеви су сигурни, нема никакве крађе и аустриске се границе поштују. Ово је постигао примјењујући тјелесне казне. Ова казна, које се Црногорци више плаше него смрти, за коју не маре, и узимање књажевске титуле, створило му је доста непријатеља, нарочито међу свештенством. Оно му прави сталну опозицију, пошто је неколико пута покушало да заузме власт и да једног од својих постави на чело нације. Данила не воле, али га се плаше. Он говори италијански и француски. На овом посљедњем језику водили смо разговор.

Пошто је изразио задовољство због мог доласка, рекао ми је да је већ чуо о мени и да је срећан што ме је упознао, да је он, уосталом, увијек гајио највеће симпатије за Французе и да много жали што се није школовао у Паризу, како је намјеравао његов стриц. Захвалио сам му, а затим, дајући му на знање да мој пут нема никакав политички циљ и да сам га предузео чак и без одобрења, говорио сам му о посљедњим црногорским упадима у Албанију и рекао отворено да се ствара тежак утисак што не може очувати неутралност, као што је толико пута обећао Аустрији. Ставио сам му на знање да гријешти што тако поступа; да је потребно у овом тренутку да свим средствима заинтересује западне силе за своју ствар; да ће оне, кад дође моменат за то, средити његов положај и да је најбољи пут да се до тога дође одржавање мира.

Књаз је почео излажући своју неодговорност за то. „Упади које помињете, рекао ми је, резултат су старих мржњи које постоје између села. Једног дана Турци нападну Црногорце, опљачкају неко село и повуку се. Другог дана то исто ураде Црногорци и поубијају из освете изоловане Турке на које наиђу. Тешко ми је да ефикасно спријечим ове упаде све док границе моје земље нијесу одређене и док Турци са своје стране ништа не предузимају да их спријече. Уосталом, посљедње догађаје проузроковали су сами Турци. Ја данас имам доказ да је Осман-паша изазвао покрет у Бјелопавлићима, стављајући му на чело неке сумњиве индивидуе с намјером да одвоји Брда од Црне Горе и да од њих образује једну независну област с владиком на челу, а под заштитом Порте. Послије ове афере Турци су такође стално изазивали сукобе држећи у Спужу попа Ђока и његове другове који су, палећи жетву у једном селу, стварали неред међу Бјелопавлићима. Ја не бих

ништа боље тражио него да се нађе неко средство и спријечи ово стање које наноси штете и нама и Турцима.“

Онда смо говорили о бечким конференцијама које га много преокупирају, и о могућности закључења мира. „Дај боже, рече ми, да се мир закључи. Тада би се, несумњиво, поклоњила пажња и мени да изиђем из несрећног положаја у коме се сада налазим и који ме спречава да што озбиљно предузнем. За то ми је нада само Русија и Француска. Русија, јер је питање њене части да се брине о нама. Француска, јер је она сувише велика и јако удаљена да би нас плашила, а затим — могли бисмо јој бити од користи једног дана. Почео сам је упознавати преко мог стрица и већ сам толико пута зажалио што никада у њој нијесам био и што је не познајем. Немојте помислити, додао је, да ја ова осјећања изражавам зато што сте ви овдје. Мој секретар који је отишао да у Петрограду изјави саучешће, добио је упутство да се задржи у Бечу, да посјети амбасадора Његовог Величанства цара Наполеона и да га замоли да се заузме за нас.“ — Најзад, Књаже; рекох му, лошто говоримо о томе, које су Ваше мисли и наде? — „Већ више од двије стотине година, рече ми, ми смо независни и никада нијесмо плаћали данак Порти; отада смо се увијек борили против ње и она нас није могла покорити. Једина моја жеља је да се призна та слобода коју смо тако скупо стекли. Нека ми се одреде границе, нека их једна комисија, коју ће одредити велике силе, обилежи и утврди наша права на Скадарско Језеро, које заплускује наше обале; тада бих могао предузети нешто озбиљно и учинити за Турску оно што сам урадио за Аустрију, тј. знајући која је моја територија и не страхујући да ће долазити до сукоба између села на граници због неке испаше или њиве, ја бих приморно моје Црногорце да поштују имање и територију других. Дотле свака моја жеља да цивилизујем свој народ и побољшам његову судбину и сви моји напори су узалудни. Одређивање граница и признање независности, то је све што тражим“. — „Да ли би Вам био по вољи положај у коме се налази Србија?“ упитао сам га. — „Не, јер кад бих признао власт султана и кад бих пристао да му плаћам данак, то би значило да се одричем онога што су моји преци урадили, то би значило продати крв, коју су они пролили за нашу независност. Кад бих то и хтио да урадим, не бих могао. Сенат и народ никад на то не би пристали, па макар да би била у изгледу неизрециво велика добит. Кад би ми дали краљевину као што је Србија, не бих знао шта да радим, али постати турски вазал за једну парцелу земље, никада! И Црногорци би радије умрли од глади у својим планинама!“

Током дана видео сам Ђорђа Петровића, књажева стрица, брата бившег владике.⁴ Претсједник Сената, бивши руски офи-

⁴ Екар је погријешно, јер је Ђорђе рођак Његошев. (Прим. пр.)

цир, Ђорђе Петровић, човјек већ у годинама, најутицајнија је личност у Црној Гори. Он је био увијек књажев савјетник и без његових савјета књаз не чини ништа. Савршено спретан, живећи дуго у Европи и посматрајући догађаје хладно и здраво, он је уложио, како су ми рекли, сав свој утицај да Црна Гора не уђе у рат кад је видио да је Русија остала усамљена. Иако је волио реформе, он је давао подршку онима који су им се противили. Схватајући да би један грађански рат упропастио Црну Гору, он је, за вријеме уздизања Данилова на власт, спријечио покушај свог брата Пера Петровића, који је умро прошле године у Котору, и отада је одбијао све понуде које су му чињене.

Говорили смо о садашњем рату и о Бечком конгресу чије су конференције много окупирале све духове у Црној Гори, јер постоји увјерење да ће на њима бити уређен њихов будући положај. Разговори које сам водио било с њим, било с господином Вуковићем, његушким војводом, и с неким другим главарима, који су, мислим, израз жеља данашњих Црногораца, могу се овако резимирати:

„Кроз кратко вријеме биће уређен положај Црне Горе. Каква ће он бити? То сам бог зна. Но ако су велике силе правичне, оне ће морати да признају нашу независност. Као и оне, ми смо хришћани и пошто смо се дуго борили да не паднемо под турски јарам, оне неће употријебити своје силе да нас униште, јер ми бисмо сви више вољели да умремо него да Турцима дајемо макар и најмањи данак. У Европи се говори да је Црна Гора потпуно одана Русији. Неки чак додају да ми сматрамо руског цара као нашег владара. Но, чињенице су друкчије. Они који познају нашу историју, то знају врло добро. Ми волимо руског цара, ми смо му захвални. За то нам се не може приговорити, јер нас је он једни досад бранио и пружао нам помоћ. Међутим, овај последњи рат отворио нам је очи и показао нам да се не можемо ослободити само на Русију. Истина је да бисмо трпјели од глади кад би нам она из било каквих разлога обуставила слање помоћи, јер нас наша брда не могу исхранити, а књаз има мало своје личне имовине.

Данас је наша највећа жеља да добијемо разграничење и мало плодне земље да бисмо могли живјети. Под овим условима било би нам лако затражити од народа да напусти хајдучију. Кад би слободно трговао са Турском и кад би имао да обрађује плодну земљу која би му пружила угодан живот, народ би се поколебао прије него што би напао јаке сусједе, из простог разлога да не изгуби оно што већ има. С друге стране, плодност земље повећала би материјално стање књажево да се ослободи руске новчане помоћи. У садашњим приликама, напротив, народ, немајући шта да изгуби, патећи сваке године од глади, без довољно испаше за своја многобројна стада, пљачка да би могао живјети. Вр-

ло нам је тешко да спријечимо ту животну потребу која је спојена са наслједном мржњом Црногораца према Турцима.

Морамо, према томе, у садашњим приликама наћи неку велику силу да нас помогне. Можда би то требало да буде Аустрија. Али она, уколико јој је интерес да ми будемо мирни, утолико се, с друге стране, плаши нашег проширења и утицаја на Словене у Далмацији. У Црној Гори Аустрију не воле, него се од ње боје. Познато је да све оно што је урадила за нас није било у нашем него у њеном интересу. Ми смо велика брига за њу и једног дана када се за то укаже повољна прилика она ће покушати да се дочепа Црне Горе силом или на неки други начин, и богзна шта се могло десити прошле године да је ушла у Албанију, као што се говорило. Очекујући то, она спроводи неки утицај овдје у нади да доцније потпуно завлада, али у томе неће успјети. Када је недавно била запријетила да ће с војском ући у нашу земљу, како би заштитила Турке, изгубила је и оно мало симпатије што је била придобила отприје неколико година. Мислили смо затим на Француску. Мада већ дуже вријеме не скреће на нас пажњу, она нам је најсимпатичнија. По традицији њу познајемо најбоље зато што су наши очеви с њом имали везе и најзад зато што је она једина с којом можемо нешто да добијемо не плашећи се ничега, а с друге стране могли бисмо јој бити од користи ако се она једног дана нађе у рату с Турском или с Аустријом. У нади да неће бити одбијен, наш секретар је отишао у Беч да тамо посјети француског амбасадора и да га замоли за потпору“.

Затим смо говорили о садашњим односима Црне Горе и Албаније и о потреби да се обуставе обострани оружани упади у интересу обе земље. Увјеравали су ме да то и сам књаз жели, да му је генерал Мамула био обећао да ће радити да дође до једног састанка с Турцима, али да није могао ништа добити. Идућег дана код књазу разговор се водио о истом предмету. Он је први поменуо жељу да углави чврсти мир с Албанијом. И на крају закључио: „Да бих Вам показао своју добру вољу и искреност, реците, молим Вас, скадарском паши и Портиним комесарима да сам спреман да с њима преговарам. Нека изволе назначити мјесто састанка и ја ћу послати мог стрица и неколико војвода који ће се заједно споразумјети о најцјелисходнијим средствима за склапање једног солидног мира. Ангажујем се пред вама да бих одредбе тог споразума поштовао па макар морао стријељати све оне који би их погазили, а исплатио бих из мојих средстава штету коју би моји поданици проузроковали. Разумљиво, додаде он, на том састанку било би говора само о миру, а питања као што су положај Црне Горе према Турској и њене границе остала би по страни“.

Примио сам овај предлог, јер није задирао ни у какве обавезе Порте а могао је имати срећне резултате, и обећао сам му да ћу га пренијети турским властима чим стигнем. Остављајући ме, стегнуо ми је руку и рекао: „Ви ћете, несумњиво, иако незванично, описати Вашој Влади шта сте видјели. Реците, онда, да се, мада волим Русију, иначе бих био незахвалан према њој, много надам у племенитост Француске и да бих најсрећнији био кад бих стекао њену наклоност“.

Част ми је, Господине Министре, да кажем Вашој Екселенцији да сам био претстављен књагињи. Морам Вам тим прије о њој говорити што сматрам да је она позвана да одигра значајну улогу у Црној Гори. Мала није лијепа, књагиња је врло љупка. Она је ћерка богатог трговца из Трста и добила је, како се говори, сјајно васпитање. Говори потпуно француски, енглески, њемачки, италијански и илирски. Изгледа да има правичан дух и здраво расуђивање. Мада је Аустријанка,⁵ говори се да је по фамилијарној склоности веома одана Русији. У овом тренутку она је још опијена својом новом титулом и срећна је кад јој се упуту израз Височанство. Сматрам да је врло амбициозна и да много жели да се о њој говори. Уосталом, она је учинила већ многа добра и изгледа да јој је на срцу да цивилизује Црну Гору, гдје има већ много тога измијењеног од њене доласка. Ако она очува утицај на књаза Данила, који сада има, моћи ће много да уради. Нажалост, велики дио становништва и углавном најутрајанији људи у Црној Гори били су незадовољни овим браком. Надали су се да ће књаз узети за жену ћерку књаза Србије Александра Карађорђевића.⁶ Изгледало је чак да је та веза, која се свиђала народу, била ријешена. Стога сам чуо, чак и од људи из књажеве околине, да су га на овај брак који је склопио навели његови непријатељи. Према томе књагиња ће наићи на опозицију, и несумњиво ће кроз кратко вријеме настојавати да се отклони њен утицај на књаза. Ако успије у тој борби, која ће се често понављати под разним видовима, она ће бити свемоћна. У противном, чега се треба бојати, јер је Данило сувише брзо прекинуо са старим обичајима, она ће бити несрећна и без ауторитета. Сада она још може много да уради, и ако има штогод да се добије, сигурно се у томе може успјети, само треба умјети заинтересовати њену сујету.

Резиме ових разговора које сам изложио Вашој Екселенцији је, Господине Министре, колико је то највише било могућно, тачан, јер сам га прибљежио чим сам изашао од књаза Данила.

⁵ Она је била Српкиња, али Екар мисли на њену државну припадност. (Прим. пр.).

⁶ О тој намјерованој женидби нашли смо такође податке у Архиву француског Министарства спољних послова. (Прим. пр.).

Из свега овога што сам видио и чуо произлази, по моме схватању, да је досадашњи рат, а нарочито пријетње Аустрије, убиједио Црногорце да за њих једина сигурност није у протекторату Русије и да је потребно тражити начин да изиђу из положаја у коме се сада налазе. Сусједна велика сила, Аустрија, радо им се нуди, али они се не плаше и не могу заборавити да су били приморани да јој уступе Котор, који они сматрају као насљедство од својих предака. Стога ће макар која поморска велика сила, која буде у рату с Аустријом или Турском, бити увијек сигурна да ће у њима наћи активну помоћ само кад им се обећа повратак овог пристаништа или ако им се даде Бар. Никада Црногорци нијесу имали повјерење у протесте које су улагали аустриски дипломатски агенти у њихову корист. Све што је она за њих учинила Црногорци сматрају да је она то урадила за свој лични интерес или под притиском руског цара. (Тако они тумаче аустриску интервенцију у рату 1852 године, јер су им Руси објаснили да је цар Никола затражио овај аустриски корак у њихову корист). Према томе, они данас настоје да заинтересују западне велике силе у своју корист, а нарочито Француску. Ипак, значило би заносити се илузијама ако би се повјеровало у стабилност ових осјећања: сам дочек који ће бити приређен књажевом изасланику у Петрограду могао би их јако измијенити. Мислим, ипак, да ће књажева околнина учинити све да га ангажује да предузме озбиљне кораке у Бечу код француске амбасаде.

Већ неко вријеме, а углавном од књажеве женидбе, припрема се у Црној Гори преуређај, који може имати великих посљедица за будућност. Кидајући са једноставним животом својих претходника, књаз Данило је почео да уводи у земљу европске обичаје, смисао за луксуз и конфор, што све мало одговара сиромаштву ових планина. Тај се укус већ шири код главара који почињу да себи подижу пространије и љепше куће, набављају покућство из Трста, одабирају штофове за себе и своје жене. Данас је то луксуз, али ће сјутра бити потреба. Убрзо ће се те навике уопштити, обичаји ће се ублажити и Црногорци ће морати да измијене свој садашњи начин живота.

Та се промјена већ осјећа. Цетиње се повећава сваким даном. Ради повећавања становништва, књаз даје земљу онима који долазе и усто награду онима који подижу зграде. Ако се некада подозријевало од присуства конзула страних држава, данас се оно на Цетињу жели, прво, да би појачали друштвени живот, и друго, да би овдје трошили свој новац. Школе које је био основао бивши владика, а које су биле занемарене у почетку Данилове владе, сада су поново отворене, а усто се очекује и штампарија.

Кад буде дошао тренутак да се ријеши судбина Црне Горе, биће потребно да се поведе рачуна о овим тенденцијама. Помажући њихов даљи развој, оне ће бити гаранција за будућност. Ако се закон тешко може примијенити на човјека који нема ништа и који је задовољан малим, тако није када се једна нација почиње богатити. Тада хајдучија постаје рјеђа, а да би се очувала стечена територија поштује се територија других. Треба, дакле, по мом мишљењу, помоћи ову промјену и дати Црној Гори, која нема довољно обрадиве земље за своју исхрану, оне данас пуне парцеле које нико не може обрадити у садашњим приликама. Тада би један дио Црногораца оставио своје стијене и населио се у равници и ту би постао гаранција за сигурност Турака у Албанији. Остаје још да се пречисти питање независности. По мом мишљењу Турска би више добила него што би изгубила када би се одрекла једне провинције која јој никад није припадала до само по имену и која јој је правила, и још ће јој правити, само неприлике. Да би се савладале те стијене које претстављају, са неким обављеним радовима и топовима које Данило већ има, праву тврђаву, требало би употребити опромну војску. Јер у Црну Гору, збиља, може се продријети само кроз кланце, које је лако бранити и кроз које, затим, треба прећи читав низ узастопних планина. За све то треба жртвовати много људства. Овим ја нећу да кажем да Црну Гору није у стању да савлада једна европска војска, јер она не претставља веће тешкоће од Кабилије. Али да би њома владала било би потребно да у њој држи јаки гарнизон, да унесе храну, чак и воду, да у њој подигне тврђаве на одређеним мјестима, да постави лаке комуникације, којих чак ни у Турској нема. Без свега тога та би војска била несумњиво протјерана. Да ли за освајање Црне Горе вриједи поднијети толике жртве у људству и новцу? Ја у то не вјерујем. Напротив, остављајући је слободну, пошто би јој се осигурала егзистенција давањем плодног земљишта, њен сопствени интерес би јој налагао да живи мирним животом и њен би господар био у стању да је подвргне редовној управи. Слободна с те стране, а не плашећи се пријетњи да ће се њено хришћанско становништво ујединити са Црном Гором, Турска би могла посветити пажњу уздизању Сјеверне Албаније, која обилује свим досад неискоришћаваним богатствима којима она господари само по имену.

У очекивању да крај рата омогући третирање овог питања, за чије ће рјешење бити потребно добро познавање ове земље, у интересу је турских власти да закључе мир са Црном Гором. Као што сам имао част да јавим Вашој Екселенцији, Господине Министре, књаз Данило, који је већ о овоме говорио маршалу Мамули, замолио ме је да затражим од турских власти састанак за утврђивање тога мира. Имаћу част да Вам поднесем

извјештај у мом сљедећем писму о резултатима које будем добио.

Примите, Господине Министре, увјерење о мом дубоком поштовању са којим имам част бити

Ваше Екселенције

врло понизни и врло покорни слуга

I. Екар'

Послије ове посјете настају срдачнији односи између Екара и књаза, који се најзад претварају у лично пријатељство. Екар је придобио књаза и књагињу и њихову најближу околину. Постао је књажев савјетодавац и често долази на Цетиње. Веома вјешто и са пуно успјеха, он спроводи свој утицај, придобија књаза за Француску до те мјере да има момената када књаз изгледа у неку руку само извршилац воље француског министра спољних послова. Обично се мисли да је књагиња Даринка имала пресудну улогу у овој књажевој оријентацији, али ми знамо на основу Буреовог извјештаја да јој је Данило био склон још 1853 године, а, како се из горњег извјештаја види, још ју је и сам Његош код њега развијао. Даљи догађаји и углед Француске у Европи упућивали су Данила да се ослони на ову велику силу ради остварења својих циљева. Утицај Даринке, дакле, могао је само да појача већ утврђено Данилово гледиште. Сам Екаров рад наишао је на погодно земљиште. Играјући видну улогу у живим догађајима око консолидације једне младе књажевине, Екар је заступао интересе Црне Горе и ауторитет књаза Данила, јер му је та млада књажевина са једним апсолутним господством на челу, пријатељем Француске, могла изгледати као гаранција за мир и чување датог поретка на овом немирном дијелу Балкана. Екар је, радећи за интересе своје земље, учинио истовремено многе услуге Црној Гори. Не упуштајући се овдје у анализу овог питања, хтјели смо да укажемо да је Екаров рад у нашој историографији недовољно проучен и да је његова личност остала необрађена и скоро непозната.

Владимир Ђоровић подвлачи значај Екарова рада у односу на Црну Гору, али погрешно закључује да је Екар био француски конзул на Цетињу (Лука Вукаловић и херцеговачки устанци од 1852—1862, Београд 1923). Владан Ђорђевић у свом раду: Црна Гора и Аустрија 1814—1894, Београд 1924, у коме је дао прилично доста мјеста владавини књаза Данила спомиње Екара само једном и то погрешно као Хекар (стр. 135). Лазо Томановић у чланку: Кнез Данило и Аустрија (Братство, 18, Београд 1924) не спомиње уопште Екаров рад. Васиљ Поповић у кратком чланку: Акција књаза Данила у Паризу 1857 године (Глас САН, 110,

⁷ Les Archives du Ministère des Affaires Etrangères à Paris. — Turquie 1853 à 1855: Scutari et Monténégro, 76.

Београд 1924) не расвјетљава нимало Екарову улогу у овој акцији. У својој студији: Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III (Београд 1925) Поповић истиче на неколико мјеста Екаров рад за Црну Гору, али погрешно наводи да је Екар дошао у Скадар 1854 године. Драгослав Страњаковић у чланцима о кнезу Данилу и питању сизеренства султанова над Црном Гором од Париског конгреса 1856 до смрти Стефана Перовића Цуце у Цариграду 11 јуна 1857 (Записи, VII, 5 и 6, 1930), које је радио углавном по подацима из Архива француског Министарства спољних послова у Паризу, не расвјетљава у цјелини Екаров рад. Душан Вуксан у чланцима које је објавио у „Записима“ 1931—1936 о владавини књаза Данила, на основу архивске грађе Државног музеја на Цетињу, региструје на неколико мјеста Екарову кореспонденцију са књазом Данилом, али јој не придаје велики значај, нити се уопште труди да је разради. Ми такође нијесмо у нашим чланцима: Штампата западне Европе о Граховској бици (Записи, мај-децембар 1940) поклонили скоро никакву пажњу Екаровом раду. У Станојевићској Енциклопедији (IV, 776) дати су о њему оскудни и потрешни подаци. Тако су живот и рад овог човјека остали непроучени у нашој историографији. Ми смо у стању да ову празнину попунимо на основу архивске грађе Цетињског музеја, француског Министарства спољних послова и докумената из личног досијеа самог Екара који се чувају у овом Архиву, а који су нам изузетно стављени на располагање.

Луј Ијасент Екар рођен је 1 маја 1814 у Лизијеу (Калвадосу). После је завршених правних студија ступио је у француску колонијалну војску у Африци као спахиски официр и судија у Сенегалу. Ту је испољио своје способности и оданост у обављању повјерених дужности. Вршио је врло савјесно у Африци веома повјерљиве задатке путујући, како каже један писмени податак о њему, „у одијелу арабљанског ходочасника, босоног, обријане главе, с торбом о рамену и кораном и штапом у руци“. Познавао је нарјечја афричких племена и био је, како каже један други податак, „одважан, бистар и у исто вријеме одлучан и обазрив. Био је то агент за нове, тешке положаје гдје се морају развити посебна својства и моћ за пенетрацију“. На основу тих особина примљен је у службу Министарства спољних послова крајем 1852 године, и то као конзул у Баји. За вицеконзула у Скадру именован је 23 јула 1853, а 19 јануара 1859 за конзула у истом мјесту. Опуномоћен је био за питања Црне Горе, а имао је под својом јурисдикцијом Призренски Пашалук. 5 јануара 1862 постављен је за конзула у Дамаску, гдје је развио исту активност као и у Скадру. Године 1865 био је у пратњи Абдел Кадера и тада је био одликован крстом Легије части. Умро је у Дамаску 19 новембра 1866, оставивши много златних и сребрних предмета, који су продати за 278.073 пјастера.

Изванредно активан и неуморан, Екар се показао на висини француског колонијалног дипломатског агента. Такав је био и у Скадру. У односима са Црном Гором истиче француски амбасадор Тувиел његову вјештину за обављање тајних мисија, одмјереност и такт. Исто то признаје и гроф Валевски, министар спољних послова. Међутим, имао је, изгледа, и слабости, које су својствене колонијалним експонентима. Једина приватна достава оптужује га да му је књаз Данило поклањао велику суме новца, да је у Скадар дошао без ичега, да је за кратко вријеме стекао кућу, да живи као да је амбасадор, да има четири коња, домаћег учитеља за своје дјете, да прави честа путовања са својом женом и дјецом, да приређује свечане пријеме итд. Остављајући по страни оно што је урадио за Црну Гору у политичком и дипломатском погледу, истаћи ћемо да је захваљујући његовим извјештајима очувана за историју Црне Горе маса ситнијих и крупнијих догађаја који би иначе били заборављени. Он је, осим тога, популарисао Црну Гору преко француске журналистике и преко других публикација и тим путем је открио Црну Гору Европи, како је рекао један енглески дипломата.⁸ Већи дио његових радова посвећен је Сјеверној Албанији, али у њима има доста података и о Црној Гори. То су ови: **Васојевићи** — племе Сјеверне Албаније, чланак објављен у часопису „*Revue de l'Orient, de l'Algerie et des Colonies*“, t. III, — Paris 1855. **Географски поглед на Сјеверну Албанију**, чланак у часопису: „*Bulletin de la Société de Géographie*“, t. XIII, Paris, 1857. — **Историја и опис Сјеверне Албаније или Гегарије**, Париз 1858. То је посебна студија у којој је опширно приказана прошлост и обичаји са пуно фолклористичких детаља. **Општа географија Скадарског паџалука**, чланак у часопису *Nouvelles annales des voyages*, t. IV, Paris 1858. — **Мемоар о Црној Гори**, чланак објављен у часопису *Bulletin de la Société de Géographie*, t. IX, Paris, 1865. Овај мемоар написао је Екар још 1864 и поднио га Министарству спољних послова, у чијем се Архиву још и данас чува његов рукопис. У њему је опширно изложена прошлост и стање Црне Горе у Екарово доба. Сви ови Екарови списи претстављају документарну вриједност.

Поред овога, Екар је 15 септембра 1855 године послао свом Министарству превод Законика књаза Данила са кратким коментаром. Париски лист „*Moniteur*“, званични орган француске владе, у бројевима од 12, 13 и 14 априла 1854 године, објавио је два законика из доба Петра I, од 20 јуна 1796 и од 15 августа 1803 године. Могуће је да је и ове преводе Екар послао, јер је он био дописник „*Moniteur*“-а. Не можемо рећи да је он преводио

⁸ G. Arbuthnot, Herzegovina of Omer-Pacha and the christian rebels. — London, 1862.

ове законике, јер до те мјере није знао српски језик. То је чинио, вјероватно, тумач француског језика Јосиф Јубани, који је често обављао и друге услуге као Екаров посланик код књаза Данила.

Књаз Данило је напратио Екаров рад својом наклоношћу и пажњом. Усто, дао му је орден „За независност Црне Горе“. У децембру 1858 године одликовао га је и руски цар Орденом светог Станислава. Било је то у доба последице Париског мира, када се француско-руско пријатељство са широког европског плана рефлектирало и на питању чувања интереса Црне Горе и када се остваривао још давно изражени страх и жеља цара Николаја I: „Предвиђам пропаст Отоманског Царства, у корист анархије и револуционарних принципа. Стога је потребно да се споразумијем са царем Наполеоном“.⁹

Детаљнија анализа Екарова рада биће спроведена другом приликом. Овом, надамо се, задовољили смо једну потребу и попунили једну празнину у нашој историографији.

Андрија Лаиновић

⁹ Charles Pouthas: La politique étrangère de la France sous la Seconde République et le Second Empire. — Paris, 1948.